

s Komenským: „Niektorí sa pokúšali napravovať školy, iní chceli naprávať cirkvi a iní opať štáty. Ak sa však všetci súčasne sami v sebe nepolepšíte a ak nebudete súčasne naprávať všetko, čo vzájomne súvisí, nikdy sa nedostanete dopredu, všetko bude upadať a meniť sa na chaos.“ Dôverujem myšlienke B. Hrejsovej: „Človek nesmie hľadať svoje vlastné šťastie, ale pomáhať hľadať šťastie iným. Tým sa stáva život krásnym. Všetci musíme pracovať na tom, aby sme vychovali ľudí k zodpovednosti. Ľudia sú láskou živí, ničím iným.“

Komenský o nápravě lidských věcí

Marie Řehořková

Jan Ámos Komenský (1592–1670) je současný především svou snahou o nápravu lidských věcí. „Co jsou to lidské věci“, klade si Komenský otázku. A odpovídá, že lidské věci jsou ty, jimiž se lišíme od ostatních tvorů. Tedy rozum, cit a svobodná vůle.

Dnes bychom mohli lidské věci nazvat kulturou, souhrnem výtvorů materiálních i nemateriálních, vzorců chování a norem, jež přecházejí z pokolení na pokolení a jsou vlastním dílem člověka. V díle člověka se projevuje jeho rozum, cit a vůle k činu. Překrásně vyjádřil podstatu lidství ve 2. polovině 20. století básník Vladimír Golev:

„Člověk se rodí na svět právě jako pták — svobodný.
 Jak polní lilie a stromy — holý.
 Do vínku dostal jenom myšlenku.
 Člověk se rodí, aby chodil,
 aby žil a zpíval,
 bral svůj podíl
 ze sluneční krásné pohody
 a nevládla mu z věcí kterákoli.“

Poslední verš je velmi závažný. Svět je složitější, než byl za doby Komenského. Člověk je ovládán vlastními výtvorů a mnohé z těchto výtvorů mu nahánějí strach. Atomová a genetická věda stojí na rozcestí: bude člověku sloužit, nebo půjde proti němu? Úmluva zní, že mírou všech hodnot je zlato. Bude tato míra všech hodnot zvyšovat nedostatek jedněch a blahobyt druhých? Nebo ji odvrhne jako kdysi král Midas? Zahubí masmédia svobodný rozvoj individua? Tyto a další otázky musí si lidé poctivě nastolovat, neboť klamat druhého znamená oklamat nakonec i sebe. Pravda se stále více vyjevuje jako shoda rozumového poznání s absolutními biofyzickými

principy, nezávislími na existenci člověka. Život byl na naší planetě již před námi, v jiných formách a je vsutku zvířecí tupostí, jestliže neuvažujeme nad tím, odkud jsme přišli, kdo jsme a kam směřujeme. Z tohoto pohledu není žoldnér 17. věku příliš vzdálen od kariéristy věku našeho.

Je ovšem příznačné pro složitost současného světa, že Komenský byl podstatě lidství blíže než kterýkoliv současný vzdělanec. Jeho strastiplný život ho nezbavil ani rozumu, ani citu k druhým lidem, ani vůle až do posledního dne konat dobro.

Ve svém pansofickém díle „Obecná porada o nápravě věcí lidských“ se Komenský přidržuje skutečného života. Dospívá k poznání, že nestačí reformovat školy a rozvíjet vědění, ale že je třeba pokročit dále, k reformě mravní a sociální, a to za spoluúčasti všech. Vylučuje tedy manipulaci s člověkem jako něco nelidského, něco, co odporuje podstatě lidství. Rozum, cit a vůle k činu by neměla nikdy být zneužita k manipulování s druhými lidmi. A to ani ve jménu dobrého záměru!

Každý z nás je proto vybaven smysly a rozumem, aby se jimi v životě řídil. Dává-li přednost nepřímé zkušenosti před přímou (tj. druhým lidem a knihám), podobá se těm, kteří žijí v ustavičné noci a mají světlo od měsíce, nikoliv od slunce. Komenský již v 17. století vidí nejen prospěch, ale i nebezpečí ve zprostředkovaných informacích. Není divu, že náš současník, Luis Buñuel, vidí v masmédiích druhé největší nebezpečí lidstva (řadí je hned za populační explozi).

Základ mravnosti Komenský vidí v rovnosti lidské přirozenosti a ve výcviku vlastní rozumnosti. Jeho názor na podstatu mravnosti může být dobrým východiskem i pro náš věk, a to jak při řešení otázek národnostních, sociálních, náboženských, tak i mocenských, politických. Rovnost lidské přirozenosti dává právo na sebeurčení i docela malým národům a etnickým skupinám a zároveň eliminuje vyvolenost rasy či národa.

Slova jsou pro Komenského „schránky věcí“. „Kde je třeba činu, jednej, šetři slov“, nabádá Komenský. Je lépe neříci sto věcí, jež by mohly být řečeny, než říci jednu, která měla být zamlčena. O choulostivých věcech se má mlčet nebo mají být řečeny cudně. Zde navazuje na starověké filozofy, pro něž neslušné řeči byly znakem nesvobody, otroctví. Pro duševní zdraví je střídmost ve slovech stejně důležitá, jako pro tělesné zdraví střídmost v jídle a pití. Ctnost a pravda se podle Komenského neskrývá.

Komenský se vyjadřuje i k řízení obce, státu. Obec přirovnává k lidskému tělu, v němž každý orgán má svou funkci. I v obci má každý plnit svůj úkol. Špatné sklony v člověku by měly regulovat zákony. Komenský dobře ví o honu za majetkem, za počtami a výsadami i za požitky a rozkoší. Proto nazývá majetek jistou starostí, počty prázdňým dýmem a rozkoše sladkým

jedem. Za předpoklad správné politiky pokládá sebeovládání. Vládnout sobě a vládnout druhým pokládá za vrchol umění. Lidé však nedovedou vládnout sobě ani druhým. Proč? Poněvadž nejsou pamětlivi lidské vznešenosti a jsou tak otrockého ducha, že slouží nejnižším pudům, jsou požívační a malicherní.

Mnozí, kteří vládnou jiným, nedbají toho, proč mají vládnout, činí tak z rozkoše z útisku a zacházejí s lidmi jako se zvířaty. Zneužívají je. Takovíto vládcí se domnívají, že svět je tu kvůli nim. Setkají-li se s odporem (a lidskou podstatu nelze natrvalo zbavit svobody), používají nejrozmanitějšího násilí, jako jsou žaláře, pouta, zbraně... Sluší se, aby se takto zacházelo s rozumným tvorem? Táže se Komenský. V odpověď na tento stav pak říká: je nesporným porušením přirozeného řádu světa.

Podle Komenského se dostávají k vládě lidé, kteří vládnout nemohou, nedovedou a nechtějí. Vládnout nemohou lidé slabí, zženštilí, nemající obecné vážnosti. Vládnout nedovedou lidé chabí, neznalí vladařského umění a z něho plynoucích povinností. A konečně vládnout nechtějí lidé líní, ovládaní choutkami, které je zcela zaneprázdnují.

Řád lidských věcí je uváděn ve zmatek jak touhou mnohých po vládě, tak naopak snahou všemu ovládaní se vymknout. Tento stav je podporován bezstarostností člověka nad tím, kdo je, odkud přichází a kam směřuje svým životem. Tuto bezstarostnost Komenský nazývá zvířecí tupostí a říká o ní, že je podporována samolibostí omezeného vědění, které se vyvyšuje nad druhé, nadýmá pouhými domněnkami, jež vedou ke svárům o nepodstatné věci. V tomto všem pak shledává lidskou společnost horší než zvířecí. Neboť zvířata, je-li jim třeba vůdce, poslušně sledují toho, kterého si vyvolila. Konečně i rozkoš z válčení je vlastní jen člověku. Mezi zvířaty jen šelmy napadají, nikoliv však jedince svého druhu.

Komenský vidí lidské věci vážně porušeny, nikoli však zničeny. Neboť pod plísní omylů, neřestí a zmatků zůstává zdravé jádro člověka jako dokonalého díla božího. V člověku je touha po vědění, smysl pro dobro a krásu i láska k pokojné činnosti. Právě tato veliká víra ve vnitřní síly člověka vede Komenského k obecné poradě o nápravě lidských věcí.

Komenský chce svět osvobodit „od roztržitosti na strany, na něž se bez konce rozdělujeme, od mnohosti názorů, od donucování a násilí, jimiž se trápíme v církvi i politice.“ Sjednocení je možné i žádoucí jen na základě opravdového lidství, tj. rozumových, citových a volních kvalit člověka. Toto pak za nás nikdo provést nemůže, leč my sami a společně.

Co říci závěrem této úvahy o smyslu Komenského díla pro dnešek? Dílo je integrální součástí života Komenského. Ten pak nám dokazuje, že neexistuje doba tak těžká, aby se v ní nedalo konat dobro. Velké věci ovšem nelze konat jinak, než jako každodenní malé věci, konané s velikou láskou. Veliké

dílo Komenského vznikalo z jeho každodenní píle, houževnatosti a vysokého životního cíle. Bez toho posledního by k nám nemohlo dnes promlúvat.

Je naša škola dielnou ľudskosti?

Erich Petlák

Obdobie po novembri 1989 v plnom rozsahu zasiahlo aj naše školstvo. Prehodnucujú sa doterajšie prístupy, na najmä sa hľadajú možnosti výraznejšieho a tvorivejšieho skvalitňovania a zefektívňovania výchovy a vzdelávania mládeže. Obdobie, ktoré uplynulo od novembrového prelomu je veľmi krátke na to, aby sme mohli hovoriť o dosiahnutých prevratných zmenách, výstižnejšie je hovoriť skôr o zmene prístupov k jednotlivým oblastiam, ktoré len postupne prinesú výraznejšie zmeny vo výchove a vzdelávaní mládeže. Kým počiatočné pohľady na západné školstvo mali skôr mali skôr spontánny charakter (otvorila sa dovtedy nepoznaná možnosť výmeny literatúry, návštev škôl, návštev výstav didaktickej techniky, pomoc učiteľov zo západu pri výučbe jazykov a pod.), dnes začína prevládať racionálnejší, hlbavejší a aj systematickejší prístup k poznávaniu tamojšieho školstva v celej jeho komplexnosti. V súčasnosti sa viac orientujeme na didaktiku — na alternatívne pedagogické systémy výučby, na komparatívnu pedagogiku — porovnávanie a rozbor školských systémov a pod. a viaceré stránky — týkajúce sa najmä výchovy spomíname iba okrajovo, hoci nie všetci učitelia a výchovní pracovníci sa vedia vysporiadať s novými zmenenými podmienkami. Kým v minulosti učitelia dostávali pokyny a smernice, a to aj so zameraním na výchovnú stránku vyučovania, napr. pokyny zamerané na svetonázorovú výchovu, na mravnú výchovu — dnes nikto nenariaduje, na čo a ako sa máme zameriavať vo výchovnom pôsobení. Voľnosť a samostatnosť, ktorá je učiteľom ponúknutá, ich, takpovediac, zaskočila. Zrazu im chýbajú pokyny, chýba možno odvaha a možno aj samostatná tvorivosť pri výchovnej práci. Pri spomínaných rozhovoroch s učiteľmi som však vyzozoroval aj istú dávku opatrnosti. V čom spočíva? Ako vieme po novembri 1989 sa vzniesol celý rad dosť kritických poznámok adresovaných *pedagogike*. Najviac kritiky z pedagogických predmetov bolo zameraných predovšetkým na *teoriu výchovy*, na jej obsah. Prečo práve na tento pedagogický predmet, nie je azda potrebné vysvetlovať. Bolo to spôsobené a zapríčinené jeho obsahom, nemalou mierou sa však o to pričínili aj mnohí pedagógovia, ktorí tento predmet vyučovali a preferovali v ňom predovšetkým tzv. ideové hodnoty — marxisticko-leninský svetonázor, revolučné tradície, štúdium podstat-